

PITESAMISKA

Vår devis;

”Det största hotet mot revitalisering av språket är hopplöshet” (Lena Huss)

Denna rapport består av två delar. 1. Kartläggning och nulägesbeskrivning av språkets situation och 2. Språkets behov och förslag till insatser. Dokumentet är framtaget vid Sametingets språkseminarium i Luleå 12-14/11 2019.

Sammanfattning av den pitesamiska arbetsgruppens kartläggning

Pitesamiska är klassat som kritiskt hotat och det innebär enligt UNESCO:s klassifikation att de yngsta talarna är mor- och farföräldrar och att språket inte används i vardagssituationer. De äldre talarna av språket minns ofta endast delar av språket, och använder det inte, eftersom det saknas personer att tala språket med. Det innebär att överföringen av språket till nästa generation fungerar mycket bristfälligt. Det finns 40-50 talare av pitesamiska i Sverige, de flesta boende i Árjepluoove kommun. I Norge finns inte längre några pitesamiska talare. Talarna är företrädesvis äldre som inte överfört språket till sina barn, som i dag är föräldrar med svaga språkkunskaper som i sin tur har svårt att överföra språket till sina barn. Det är få barn som läser pitesamiska i skolan i Árjepluoove.

Språket används företrädesvis i hemmet och i vissa arbetsmoment, främst i renskötseln. Det pitesamiska språket saknar en hel del terminologi för moderna företeelser eftersom språket inte använts i dessa sammanhang i någon större utsträckning.

Det finns en del inspelningar, texter och beskrivningar av pitesamiska som getts ut av språkforskare från slutet av 1800-talet och fram till 1990-talet och som bevaras på Institutet för språk och folkminnen (ISOF) och i bokform. Pitesamiskan är där skriven med fonetisk skrift eller dylikt och är relativt otillgängligt för dagens brukare. Det finns behov av att transkribera och tillgängliggöra detta material som kan utgöra läromedel i vissa situationer.

I pitesamiskt område har ett antal insatser gjorts de senaste tio åren för att lyfta och utveckla pite-samiskan och det finns ett ökande intresse för att lära sig pitesamiska. Några studiecirkel i pite-samiska har genomförts. Pitesamiska används på skyltar i Árjepluoove samhälle, ett initiativ från Árjepluoove kommun. På kartorna skrivs ortnamnen däremot än i dag på

lulesamiska, något som pitesamerna vill ändra på. Projektet "Insamling av pitesamiska ord" pågick 2008-2012. Det insamlade materialet utgjorde underlag för att en pitesamisk ordbok trycktes 2016. Två pitesamiska grammatikor har publicerats: en på engelska (2014) och en på svenska (2015). Föreningen Bidum-sámegiella rijka gaskan (Pitesamiska över landsgränsen) har bildats och har verkat för att få till en pitesamisk ortografi som godkändes 2019.

Pitesamerna identifierar ett antal prioriterade insatser utifrån språkets behov. Många aktiviteter sammanfaller med behoven i de andra samiska språkgrupperna. Särskilt kan nämnas en kommunal strategi för bevarandet av pitesamiska i Árjepluovve kommun. Gruppen tycker att det är viktigt att

Samarbeta med språkaktörer på norsk sida, att det tydliggörs i regeringens regleringsbrev att främjandet av de samiska språken omfattar även pitesamiska, att det skapas utbildningsmöjligheter i pitesamiska, att samiskan synliggörs i Árjepluovve genom evenemang och ytterligare skyltning, till exempel skyltning på samiska i matvaruaffärerna.

1. Kartläggning och nulägesbeskrivning av språkets situation

Pitesamiska är klassat som *kritiskt hotat* i Sverige och det innebär enligt UNESCO:s klassifikation att de yngsta talarna är mor- och farföräldrar och att språket inte används i vardagssituationer. De äldre talarna av språket minns ofta endast delar av språket, men använder det inte, eftersom det kanske saknas personer att tala språket med.¹

1. I vilken grad förs språket över till nästa generation?

Många talare av pitesamiska är gifta med icke-samer och har inte fört över språket till sina barn. Barnen, som idag tillhör en ny föräldrageneration, saknar i regel språket och kan inte överföra det till sina barn. Det finns dock några far- och morföräldrar som använder språket med sina barnbarn.

Det finns ett fåtal personer kunniga i pitesamiska som arbetar för att lära barn i förskola och skola (modersmålsundervisning) pitesamiska. Det är få barn som läser pitesamiska som modersmål.

Kurser som har genomförts de senaste åren har haft vuxna som målgrupp, exempelvis studiecirkel för modersmålstalare och nybörjare och studiecirkel för personal inom vården.

2. Hur många talare finns det?

¹ The youngest speakers are in the great-grandparental generation, and the language is not used for everyday interactions. These older people often remember only part of the language but do not use it, since there may not be anyone to speak with.

2011 uppskattades antalet talare av pitesamiska till mellan 40 och 50 personer. De flesta av dem var över 60 år. Alla modersmålstalare av pitesamiska talar också svenska flytande. Alla talare av pitesamiska finns i Sverige. I Norge finns inte längre några aktiva talare av pitesamiska, men personer som är uppvuxna i en samisktalande miljö.

3. Hur många talare finns inom hela populationen?

Den totala befolkningen i Arjeplog var 2 887 invånare år 2015, vilket innebär att 40 personer utgör drygt 1 procent av kommunens invånare. Alla talare bor inte i Arjeplogs kommun.

4. I vilka domäner och i vilken utsträckning används språket?

De flesta talarna av pitesamiska använder inte språket för att läsa eller skriva, för intellektuell argumentation eller i det offentliga rummet. Språket används i regel inom familjen och inom renskötsel, jordbruk, jakt och fiske. Även i de sammanhangen används ofta svenska. I övrigt dominerar det svenska språket i vardagen för alla talare av pitesamiska. Ibland kan samtal inledas på samiska, men sedan gå över i svenska då talarna är mer självsäkra på svenska.

Joshua Wilbur har i projektet *Pite Saami Documentation Projekt* (PSDP) dokumenterat talad pitesamiska i genrerna lokal och personlig historia, mat, barndomsminnen, konversation, beskrivning av traditionella föremål, samiskt vardagsliv, traditionella berättelser m m.

Pitesamiska används också av vissa personer i religiösa sammanhang.

5. I vilken grad används språket i nya domäner?

Det pitesamiska språket saknar terminologi för moderna företeelser, eftersom språket inte har varit i bruk i större utsträckning de senaste decennierna.

Förskolan:

Sen 2015 finns en samisk förskoleavdelning; Dállvebálges/Vintergatan i Arjeplog. Avdelningen har en samisk framtoning i utrustning och aktiviteter. Där finns f.n. inte någon bland ordinarie personal som pratar samiska men barnen har tillgång till en samisk språkstödjare två dagar per vecka.

Skyltar

Sedan några år används pitesamiska på skyltar på kommunala byggnader i Arjeplog och på ortnamnsskyltar inom Arjeplogs kommun. Vid den tiden kommunen satte upp pitesamiska skyltar saknade det pitesamiska språket en godkänd ortografi. För ortnamn finns sedan tidigare en ortografi, som inte stämmer överens med den ortografi som godkändes 2019.

Pitesamisk skyltning på kommunhuset på Tingsbacka i Arjeplog.

Ortnamnsskylt vid infarten till Arjeplog.

Sociala medier

Pitesamiska används av ett fåtal personer på sociala medier, exempelvis på Instagram och Facebook. Det förekommer att konversationer sker på Messenger på pitesamiska. På Facebook finns grupperna *Bidumsámegiella – Pitesamisk(a)*, *BidumBágo* och *Bidumsámegiella* med 252, 87 respektive 18 medlemmar. I grupperna försiggår diskussionen i regel på svenska eller norska. Grupperna *Bidumsámegiella – Pitesamisk(a)* och *Bidumsámegiella* startades 2010 respektive 2019 med anledning av introduktionskurser i pitesamiska. *BidumBágo* är en projektgrupp för utvecklingen av en pitesamisk ordboksapp med samma namn (se nedan under rubriken 9. *Vilket språkmaterial finns det för språket?*).

Översättningar

Synliggörandet och medvetenheten kring det pitesamiska språket har gjort att behovet av översättningar har ökat. Det finns ett fåtal personer som har genomfört översättningar, bland annat till det samiska konfirmationslägret i Burträsk, muséer och akademiska rapporter.

6. Vilka förutsättningar finns för språkundervisning?

Det är ytterst få barn och unga som läser pitesamiska som modersmålsundervisning eller i annan form i skolan. Det finns inga kurser på högre nivå i pitesamiska och det saknas därför utbildade lärare. Det genomförs sporadiskt studiecirklar för vuxna, både för modersmålstalare och för nybörjare. Det saknas också läromedel för undervisning och det är få personer som har möjligheten att ta fram läromedel.

Däremot finns det ett växande intresse för att lära sig pitesamiska både på norsk och svensk sida. Det är också möjligt att bearbeta äldre befintligt material (se nedan under rubriken 9. *Vilket språkmaterial finns det för språket?*) för undervisning.

7. Vilket är språkets status och i vilken grad har språket lagligt skydd i samhället?

Pitesamiska har tidigare i vissa sammanhang betraktats som ett eget språk och i andra sammanhang som en dialekt av lulesamiska. Dock har inte pitesamiskan omfattats i beskrivningar av det lulesamiska språket, exempelvis i Grundströms omfattande lulesamiska ordbok (1946–1954) som i övrigt dokumenterar ordformer från norra Gällivare till södra Jokkmokk. Få insatser har gjorts för att bevara språket från myndigheters sida.

Pitesamiska fick en formellt godkänd ortografi i augusti 2019 vilket medfört att pitesamiskans status har höjts och språket fått nya möjligheter. Pitesamiskan har nu samma status och lagskydd som de andra samiska språken i Sverige och Norge. I Sverige är de samiska språken och de nationella minoritetsspråken skyddade enligt *Språklagen (2009:600) 8 §* och *Lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Det råder stor brist på personal kunnig i pitesamiska och därför är det svårt för myndigheter att utföra sitt lagbestämda uppdrag.

8. Hur är gruppens egna attityder till det egna språket?

De senaste decennierna har intresset ökat hos modersmålstalare att stärka sitt språk och föra det vidare till kommande generationer. Det finns också ett stort intresse hos dem som inte fick lära sig språket att ta det tillbaka, både i Norge och Sverige.

Arjeplogs sameförening drev 2008–2012 projektet *Insamling av pitesamiska ord* med målet att dokumentera den kunskap som de äldre modersmålstalarna besatt, dokumentera uttalet och ge ut en ordbok. Projektet genomfördes med en part på norsk sida och ordmaterialet översattes också till norska för att tillgängliggöra pitesamiskan i Norge. Projektet utarbetade en ny pitesamisk ortografi, som sedan använts i olika sammanhang.

Sedan 2016 finns ett samarbete i gruppen *Bidumsámegiella rijka gaskan – Pitesamiska över landsgränserna* mellan parter i Norge och Sverige för att stärka det pitesamiska språket. Gruppen gjorde skrivelser till sametingen i Norge och Sverige och krävde godkännandet av den pitesamiska ortografin. Det ledde till att sametingen utsåg representanter till en arbetsgrupp som under 2018–2019 granskade den befintliga ortografin som användes i projektet *Insamling av pitesamiska ord*. Ortografin godkändes formellt av sametingen i Norge och Sverige i augusti 2019.

9. Vilket språkmaterial finns det för språket?

Äldre material

Det finns en del texter och ordlistor och andra beskrivningar av pitesamiska som har getts ut av språkforskare från slutet av 1800-talet fram till 1990-talet. Pitesamiskan är där skriven med fonetisk skrift eller enligt tidigare ortografier och de beskrivande texterna och

översättningarna är ofta på andra språk än svenska. Det gör det äldre materialet svårtillgängligt för dagens talare av pitesamiska.

Sedan 1930-talet finns det en del texter publicerade i tidningen Samefolket på pitesamiska, främst av Lars Rensund. Han gav också ut flera böcker där en del av texterna är på pitesamiska, bland annat:

- Rensund, Lars (1968). *Med Jon-Erik på renstigarna: minnen*. Luleå: Norrbottens museum
- Rensund, Lars (1982). *Renen i mitten: minnen*. Luleå: Norrbottens mus.
- Rensund, Lars (1986). *I samernas land förr i tiden*. Luleå: Norrbottens museum

1943 disputerade Israel Ruong med sin avhandling *Lappische Verbalableitung dargestellt auf Grundlage des Pitelappischen* om samiska verbavledningar med pitesamiska som utgångspunkt.

Inspelningar

Det finns ett tusental inspelningar med anknytning till Arjeplog på Institutet för språk och folkminnen (ISOF) och många av dem är på pitesamiska.

Joshua Wilbur har i projektet Pite Saami Documentation Project dokumenterat och arkiverat ett hundratal inspelningar av pitesamiska.

Nyare material

Under åren 2008–2012 genomförde Arjeplogs sameförening projektet *Insamling av pitesamiska ord*. Projektet genomfördes av modersmålstalare av pitesamiska och samlade in tusentals ord, som senare låg till grund för den pitesamiska ordboken som gavs ut av språkvetaren Joshua Wilbur i projektet *The Pite Saami Lexicography Project* i en tryckt bok med sökord på samiska:

- Wilbur, Joshua (red.) (2016). *Pitesamisk ordbok: samt stavningsregler*. 1. ed. Freiburg: Department of Scandinavian Studies

Det har också publicerats två pitesamiska grammatiker:

- Sjaggo, Ann-Charlotte (2016[2015]). *Pitesamisk grammatik: en jämförande studie med lulesamiska*. Tromsø: Tromsø universitet, Senter for samiske studier, Solentro
- Wilbur, Joshua (2014). *A grammar of Pite Saami*. Berlin: Language Science Press

Det finns en del översättningar av kortare texter (se ovan under rubriken 5. *I vilken utsträckning används språket i nya domäner?*).

Digitalt material

Ordmaterialen från projektet *Insamling av pitesamiska ord* finns tillgängligt online (<http://saami.uni-freiburg.de/psdp/pite-lex/>) och underhålls av Joshua Wilbur. Användaren kan söka på pitesamiska, svenska, norska (bokmål) och engelska. De pitesamiska orden finns tillgängliga med ljud. Sidan tillkom i projektet *The Pite Saami Lexicography Project*.

Det finns också en pitesamisk ordboksapp (*BidumBágo*) tillgänglig för mobiltelefoner med operativsystemet Android via Facebookgruppen *BidumBágo* (<https://www.facebook.com/groups/bidumbago/>). Den innehåller i dagsläget drygt 4 000 uppslagsord. Det går att söka på pitesamiska, svenska, norska (bokmål och nynorska), engelska och tyska.

Källor:

Valijärvi, Riitta-Liisa & Wilbur, Joshua (2011). *The past, present and future of the Pite Saami language: Sociological factors and revitalization efforts*. *Nordic Journal of Linguistics*, 34(3), 295-329.

Wilbur, Joshua (2014). *A grammar of Pite Saami*. Berlin: Language Science Press

2. Pitesamiskans behov och förslag till insatser

Vi konstaterar att Pitesamiskan saknar det mesta av det mesta. Vi identifierar följande behov:

Strategisk nivå:

En tydligt formulerad kommunal strategi och ambition för bevarande av pitesamiska i Arjeplogs kommun

Att det tydliggörs i regeringens regleringsbrev att främjande av de samiska språken och revitaliseringsinsatser omfattar även pitesamiska

Att pitesamerna samarbetar med bl.a. sameföreningen i Arjeplog, samiska samrådsgruppen i Arjeplog och föreningen Álgguogáhtie/umesamiska.nu

Att pitesamerna genom föreningen Pitesamiska över landsgränsen/Bidumsámegiella rijkagaskan driver krav och genomför revitaliseringsinsatser

Erbjudande om stipendier för de som vill utbilda sig i samiska med förbindelse/kontrakt

Synliggörande av pitesamiska genom ortnamnsskyltar och skyltar i samhället

Kampanjer och jippon i samhället t.ex. skyltning på samiska på varor i mataffärerna

Avsätta relevanta ekonomiska medel för att genomföra språkinsatser

Samarbete med aktörer på norsk sida

Skapa tillgång till tolkar och översättare från/till pitesamiska

Förtydliga uppdragsfördelningen och ekonomiskt ansvar för olika insatser

Utbildning:

Giellabiesse/Språkbud för skolbarn på olika nivåer även för barn som bor i kommuner där skolan inte har avtal med Sameskolstyrelsen

Barn/vuxenträffar

Kurser i pitesamiska på olika nivåer; studiecirkel, språkkurser för personalgrupper, gymnasiekurser, kurser på samiskt utbildningscentrum, högskoleutbildning, lärarutbildning, förskollärarytbildning

Utbilda lärare

Utbilda personal

Distansutbildning

Läromedel:

Översätta sånger, psalmer och religiösa texter till pitesamiska

Ge ut barnböcker/ljudböcker/sagoböcker på pitesamiska

Skapa lättillgängligt ord/ljud/video-material för barn och vuxna

Läromedel från nybörjare och uppåt för alla åldrar och både för familjer och skolor.

Översätta den pitesamiska ordboken från svenska till pitesamiska (nu finns den från pitesamiska till svenska)

Skapa en app där man kan lyssna på ord, meningar och texter

Uppdatera Sametingets hemsida med uppgifter om pitesamiskt material, hänvisningar till länkar t.ex. inspelningar på ISOF, Giellateknos pitesamiska språkdata etc.

Tillgängliggörande och översättning/transkribering av befintligt material/läromedel från annat håll

Tillskapa Pitesamiska mötesplatser:

Giellakaffea/Språkkafé/Språkträffar där man kan höra och prata pitesamiska

Berättarstunder- dels äldre som berättar för varandra och dels ungdomar som får möta äldre

Barn/föräldrträffar med gemensamma aktiviteter och språkinläring/överföring

Språkkampanj med ungdomar

Aktivitetsträffar för äldre samer

Pitesamiskt språkcentrum i Arjeplog med utåtriktad verksamhet, kafé m.m.

Mentorprogram där pitesamisktalare är mentorer för de som vill lära sig pitesamiska

Giellabiesse/Språkbad för alla

Aktiviteter som kombineras med inläring av pitesamiska t.ex. skotersafari

Topp tio - Förslag till prioriterade områden/insatser:

Studiecirklar i pitesamiska

Mentorprogram

Läroutbildning

App, inspelningar, uttal, ord

Ungdomsverksamhet

Barn- Ungdomslitteratur

Litteratur för vuxna

Översätta Pitesamisk ordbok till svenska